

Člověk pro systém, nebo systém pro člověka?

Jako lidé se už při narození stáváme členy společnosti. Vlastně ještě před narozením, když nás očekává celý svět. Vyrůstáme v zaběhlých normách a principech a nepřemýšlíme nad tím, že by vše mohlo být docela jinak. Socializace probíhá pořád, ale v tom pravém slova smyslu začíná v mateřské škole. Tam se poprvé setkáváme s větším počtem lidí a pravidelnou komunitou. Je to zásadní období života pro učení pohybovat se ve společnosti. Po mateřské škole následuje škola základní, kde sice už začíná období vzdoru (mnohé učitelky by to zajisté potvrdily), ale za vrchol je považováno období adolescence. Je to čas, kdy si člověk utváří vlastní názory na komplikovanější témata než dřív, například na politiku, lásku, svoji budoucnost nebo sociální systém. V životě každého z nás musí alespoň jednou zaznít následující otázka, bohužel tomu tak ale často není. Je tu člověk pro systém, nebo systém pro člověka?

Nejprve je nutné definovat onen „systém“. Člověk, jenž se nad ním nepozastaví, prožívá svůj život asi nějak takto: „už půjdu do školky, to jsem ale velkej kluk (popř. holka). No teda, škola, to už jsem skoro dospělák. Kam půjdu na střední? Možná by mě i bavil učňák, ale jsem celkem chytrej, tak zkusím gympl. No jasně, s gymplem bez vejšky nejsem nic, tak kterou? No tak jo, teď už mám titul, to jsem někdo, tak můžu jít pracovat. Pokud se budu ještě víc snažit, dostanu prémie. Když udělám pár přesčasů, dostanu lepší pozici. Tak, konečně důchod, teď si užiju všechno, co jsem si nedopřál.“ Životních cest je tolik, kolik je na světě lidí. V naší společnosti je tahle ale prototyp běžného člověka, který třeba může vysokou školu vynechat a jít rovnou pracovat, pro naše účely se nic nezmění. V následujících odstavcích rozeberu, co je na tomto způsobu uvažování k zamyšlení.

Celkově se v tomto pohledu nenabízí žádné alternativy. Je to takový hon do nekonečna, urvat toho co nejméně do důchodu a pak si tedy zaslouženě užít. Podobný přístup s sebou nese mnoho úskalí. V důchodovém věku už nejsme schopni toho, čeho jsme schopni za mlada. Navíc to vysněné životní období nemusí být tak dlouhé, jak si plánujeme. Nebo se ho nemusíme dožít vůbec. To se potom dřeme a děláme nám nelibé věci každodenně pro nic. Odpočinek a odměny nemusí být zasloužené za velké události, i běžný pracovní den je náročný, tudíž si odměnit zaslouží. Zároveň život prožijeme, nikoliv přežijeme. V „systému“ funguje podobný psychologický trik jako v marketingu. Stejně jako jsou konkurenční obchody stavěné u sebe, aby se člověk rozhodoval, u koho koupí namísto zda vůbec něco koupí, se člověk rozhoduje mezi školami nebo prací. Co takhle žít hluboko v lese a obstarávat si vše sám? Zní to jako snilkovství, ve skutečnosti je to pouze jedno rozhodnutí vzdálené. Občas je vymanění ze systému mnohem jednodušší, než si myslíme.

Dalším tlakem systému je maximální využití nadání. Pokud je někdo chytrý, na gymnázium zkrátka musí, protože je přece budoucí elita, a to bez elitní školy nelze. Spatřuji zde minimálně dvě potíže. První je předpoklad, že kdo je chytrý, má i skvělé známky. Kvůli tomuto přístupu se promrhal ne jeden talent a je to nesmírná škoda, protože školy mají v dnešní době k dispozici opravdu širokou škálu moderních nástrojů pro výuku, přístup k hodnocení studentů je ale pořád zastaralý. Druhou potíží je nucené uplatnění vlohů. Zajisté je potřeba školáky vést k seberozvoji (zde musím zdůraznit sebe-rozvoji, nikoliv nucenému rozvoji, který je pro všechny univerzální, takže v realitě nevyhovuje nikomu), ale přístup, že kdo má jedničky, rukama pracovat nebude a prostě se z něj ten právník/lékař/ekonom stane, vede k efektivitě systému, ne už však ke šťastným lidem. Premianta, který sní o práci zedníka, dělí avšak od prolomení bariéry opět pouze jedno rozhodnutí. Není ale vůbec jednoduché ho prosadit.

Celé je to jeden velký paradox. Existuje jednotný proces, který zajistí víceméně hladký chod systému. Bude dostatek lékařů i zemědělců. Jen je to na úkor osobního štěstí některých účastníků, ale je to pro dobro společnosti. Kdo ale tvoří společnost? Samozřejmě že její účastníci, členové. Žijeme v systému, který pro dobro celku upozaduje členy, kteří by to dobro měli pociťovat. Proč by někdo něco takového vytvořil?

Systém je pojmenování procesů, které již většinou existují. Například systém komunikace obsahuje jisté náležitosti, které jsme odpozorovali, nikoliv zavedli. Procesy vznikají systémem pokus-omyl (taktéž odpozorovaný systém), pak se analyzuje jejich princip a teprve až v tomhle momentě je možné s nimi manipulovat a přemýšlet o nich. Je to pojmenování triviální věci, kterou všichni dobře známe a provádíme, pro lepší pochopení uvádím příklad o obchodu a penězích.

„Ahoj sousede, vidím, že ti do hospodářství přibylo tele. Zrovna bych jedno potřeboval.“ „Ahoj, je pravda, že by mi nechybělo. Zato bych potřeboval slepice, nemáš nějaké navíc?“ „No, slepice mám, ale právě teď je potřebuju všechny. Mám teď ale celkem dost vajec, nepotřebuješ?“ „Hodily by se ty slepice. Tele ti dám, aspoň ho nebudu muset krmit. Chci za něj ale tučnou slepic, výhledově.“ „No, co s tebou nadělám. Ty slepice ti seženu.“

Takhle nějak mohlo vypadat vyjednávání při směnném obchodu. Pro sousedy to ale nebylo nic prostšího než povídání přes plot. Zpětně jsme schopni si to v hlavě přebrat, analyzovat a dojít k závěru, že šlo o obchodní vyjednávání. V tomto momentě jsme schopni rozebrat strategie každého souseda, rétoriku, marketing, atd. Oba zúčastnění nevnímali, že by byli v nějakém systému, neobchodovali na burze a nepodepisovali smlouvy, z našeho pohledu ale v systému byli. Tato retrospektivní vlastnost procesů nám nyní pomůže pochopit ty současné.

Můžeme tomu říkat systém, společnost, matrix, ale pokaždé máme na mysli zvyklosti, kterými si projdeme každý. V dnešní době je v módě se z toho dostat, utéct. Někdo se snaží vydělat co nejvíce peněz, jiný zase spirituálně vyrůst a dostat se tak nad úroveň systému. Všichni tak moc myslí outside the box, až zapomínají, kdo je do toho boxu zavřel. Všechny systémy vytvořil člověk. Nebyl to ale žádný bláznivý genius, který by vše naplánoval dopředu. Vznikly samovolně, my je pouze zpětně pojmenováváme. Přišel snad někdo s tím, že od teď se všichni musíme začít učit? Samozřejmě že ne. Učení je celoživotní proces nejen u lidí, ale i u zvířat. Školy tak existují mnohem déle než homo sapiens sapiens. Vyučování v dnešní podobě se začíná formovat při rozvoji filozofie a věd. Pověštinou bylo pro potomky movitých, neboť bylo více individuální. Učitel, respektovaný profesionál v oboru, vedl své žáky v jejich studiu. Takové vzdělání stálo a padalo na jednom předpokladu, a sice zájmu studenta. Lektoři byli skutečně profesionálové, učit nepotřebovali (respektive si mohli vybírat, koho učit budou), uživili by se svým řemeslem. Tento princip pozorujeme jak v antickém Řecku, tak u nás ve středověku. Stal by ses rád kovářem? Tak to půjdeš do města na učení. Je v tom nějaká vyšší moc, někdo, kdo by nadiktoval, že to tak bude? Jistě ne, známý je kovář, kluk chce být kovář, tak to od něj odkouká. Syn se přiučí, starý kovář uvítá pomoc. Dnes tomu pokrokově říkáme „learning by doing“, takový pokrok se, avšak, na planetě Zemi vyskytuje od zrodu prvního organismu. Základem je zvědavost, to je motivační motor číslo jedna pro vzdělávání. Dnešní školy plné nadšených dětí nejsou, proč? Odpověď najdeme opět v historii. S příchodem povinné školní docházky pozorujeme první zásah shora. Na našem území to byla Marie Terezie, která potřebovala stabilnější infrastrukturu, tudíž více úředníků, tudíž více vzdělanců. Takže to dala příkazem. Pro mocenské účely povedený krok, pro individuální svobodu příliš ne. Děti

místo přirozeného učení pobíháním po venkově sedí zavřené ve školách, s vidinou nudné kariéry ve městě. Od té doby se změnily nároky na dosažené vzdělání, přes časy, kdy maturita byla obrovský úspěch, až po současnost, kdy bakalářský titul bez praxe nedostačuje. V jiných případech, než je školství, to dopadá totožně. Například zákony. Začínaly na zvyklostech, principu oko za oko, zub za zub, až vznikly první ústavy. Co když budu chtít žít v lesní chatrči, jak jsem zmínil výše? Nelegální stavba, navíc na cizím pozemku. A co peníze? Ty vládou světem. Kdo je bohatší, je mocnější a postará se, aby ho z jeho pozice nikdo nesesadil. Finanční svoboda se zdá být nedosažitelnou. Tento černobílý pohled ale našťastí není kompletní.

Dosud jsem psal o člověku pro systém. Pouhý subjekt, číslo, figurka na šachovnici elit. Kdykoliv nahraditelný, bezvýznamný, jako součástka ve stroji pro chod společnosti. Již jsem zmínil, že společnost sestává z jedinců. Nyní si představíme přístup systému pro člověka.

Vypadá to, že jsme otroci systému, že není cesty ven. Co je to ale ten systém? Jsou to vzorce chování, procesy, všední situace, jen zpětně pojaté. To implikuje, že i kdybychom fungovali v tom nejkrutějším systému, bylo to v minulosti. Což znamená, že šance cokoliv změnit, je právě teď. A opět, je jen jedno rozhodnutí daleko. Samozřejmě, nemusí to být snadné. Ale současný okamžik z vězněnce dělá soudce. Systém je porazitelný tím, že ho přijmeme. Jedině tak nám může sloužit. Věřím, že pokud chci něco pochopit, musím to přijmout jak s klady, tak se zápory. Neznamená to schvalovat daný systém, v přijmutí a schválení je velký rozdíl. Ale je potřeba ho přijmout jako celek, úplně vše má totiž své světlé i stinné stránky. Člověk je neuvěřitelně často zaujatý, proto také vidí věci beznadějně. To je důvodem, proč je obětí „systému“, i když celou tu dobu ho tvoří on. Člověk sám si na hlavu dá box, mimo který se snaží myslet. Dá se to připodobnit ke psovi honícímu a štěkajícímu na svůj ocas. My lidé stojíme okolo a říkáme: „ten je hloupý, on neví že je to on, o kom si myslí, že ho ohrožuje“, a přitom děláme totéž. Všechny hodnoty a pravidla jsou jen a pouze v naší hlavě, fyzicky nikde neexistují. I kdyby byly vyryté v kameni, pořád je to jen změť rýh. Člověk se často odkazuje na společnost. Ví nejlíp, za co by ho odsoudila a co chce, a co je na ní naopak špatně. Je v tom ale háček, on sám je totiž jenom jedna osmimiliardtina ze společnosti. Pokud to stáhnou na Českou republiku, jen jedna desetimiliardtina. I kdyby byli na světě pouze dva lidé, absolutně nemůžou tušit, co si právě myslí ten druhý. Společnost je jen v našich hlavách, a každý ji vnímáme jinak. Tohle poznání otevírá dveře osobní svobodě, protože společnost jsem já, a já se odsoudit můžu, ale nemusím. Kolize mohou nastat při interakcích s jinými lidmi. Kde končí svoboda jednoho, začíná svoboda druhého. Co se stane, když se překryjí?

Může nastat situace, kdy provedu něco, co se nebude líbit více lidem. Dejme tomu, že mě všichni upozorní, že je to nevhodné, což by se ve skutečnosti nejspíše nestalo. Já si tuto informaci podvědomě zapíši jako společensky nepřijatelnou. Je zřejmé, že je tato skutečnost silně zaujatá, protože onou společností jsou v tomto případě jednotky lidí. Přesto se hodnotové bubliny všech zúčastněných na chvíli spojily v jednu velkou, hodnoty se promíchaly a bubliny opět rozdělily. Protože jsem byl v tento moment jako jediný v „opozici“, převzal jsem většinu hodnot ostatních, tedy těch „společensky“ akceptovaných. Z přirovnání s bublinami ovšem také vyplývá, že ty moje špinavé neetické hodnoty převzali ostatní. Také tomu tak ve skutečnosti je, dokonce pro to v češtině máme pořekadlo: stokrát opakovaná lež je pravda. Pokud bych například potkal v autobuse někoho nahého, raději vystoupím, protože to je něco absolutně neslušného a nevhodného. Kdybych ho ale potkával každý den, zvyknu si. Lidé si totiž zvyknou na vše, pokud jsou v daném prostředí dostatečně dlouhou dobu. Dlouholetým příkladem je například pokles úrovně chování žáků na školách. Učitelé, navíc z pozice autority, sice mohou

vzdorovat dlouho, bohužel jeden proti třiceti, respektive devadesáti, pokud započítáme rodiče, kteří někdy až nesmyslně brání své dítě před slušným vychováním, v dlouhodobém časovém horizontu nemají šanci. Toto je důkazem, že absolutní hodnoty a ctnosti neexistují, jinak by bublinové souboje vyhrávaly. Každý máme subjektivní hodnoty a zvítězí většina.

Většina se nějak musí zrodit. Jak si člověk utváří svoji bublinu? Všichni se přece rodíme bez bubliny. Do nějakých třech let svět jen pozorujeme a napodobujeme. V tomto věku pak začínáme přemýšlet, ptáme se, proč je vše takové, jaké je. Tvoříme si naše první názory a tím nafukujeme bublinu. Jak postupně rosteme, bublina se zvětšuje, protože přemýšlíme více a nad složitějšími problémy. Čím je však člověk mladší, tím má povětšinou menší okruh známých, tím pádem menší výběr z cizích bublin. Děti tak často sdílí názory se svými rodiči, protože zkrátka jiné neznají. Většina tak přežije pouze v případě, že má více potomků než menšina.

Jak ale může sloužit systém člověku, pokud je s ním nespokojený? Nejtěžší změnou by bylo svržení diktátorského režimu, proto to vysvětlím na něm. Pokud je diktátor opravdu schopný a chytrý, uvězní všechny obyvatele do jedné obrovské bubliny, a může jim tak snadno nalhat, že v žádné bublině. Pokud je stát „jen“ autokratický, je to spíše kvazibublina, občané povědomí o okolním jiném světě mají. V obou případech se propaganda stará o to, aby se obyvatelstvo domnívalo, že diktaturu/autokracii schvaluje většina, společnost. Převrat rozhodně není jednoduše proveditelná operace, postačí k ní ale pouhé tři body vyplývající z této eseje: 1. Vše je pouze jedno rozhodnutí vzdálené 2. Společnost existuje jen v naší hlavě 3. Názorové a hodnotové bubliny ostatních je možno ovlivňovat vždy. Výhra však čeká pouze většinu.

Prvním krokem je rozhodnout se a necouvnout. Svrhnu systém a tečka. Pokud se opravdu nevzdám, tak buď zemřu nebo vyhraji. Vzhledem k tomu, že bych bez změny zemřel taktéž, je rozhodnutí výhrou. Druhým krokem je uvědomění, že celý systém máme všichni pouze v našich hlavách. A že je možné to změnit. Třetím krokem je přesvědčit ostatní o tom stejném. Pokud získáte většinu, je výhra Vaše.

V našem příkladu to znamená například ovládnout média, udělat vlastní propagandu. To se bohužel v diktatuře lehčeji řekne, než udělá. Většinou se tak tyto myšlenky šíří neoficiálně, vzniká tzv. underground. Pokud se nám podaří přemluvit většinu občanů, ideálně armádu, stačí provést puč a věc je dokonána. Samozřejmě to jde i bez násilí, a měla by to být primární volba. Je nutno podotknout, že obdobný proces v realitě trvá desítky let. Ostatně, my Češi o tom víme své... Je to sice extrémní příklad, za to na něm lze vyzpozorovat, že největší slabinou systému je jeho stvoření člověkem. Nikdy ne naopak.

Tato esej nemá nabádat ke svržení systému, jako je například celý stát. Je to spíše příručka pro východisko ze zoufalé situace v pracovním kolektivu, škole, nebo třeba těžké rodinné situaci. Občas totiž všichni myslíme na totéž, jen míníme, že společnost to vidí jinak.